

DOKUMENTUM

PETŐFI ÉS A KOMMUNIZMUS

A Kritika 1975 márciusi számában Fekete Sándortól egy Petőfivel foglalkozó érdekes és értékes cikk jelent meg, melyhez nekem lenne némi kiegészítő mondanivalóm. Azaz ezt a mondanivalót én már rég megírtam és az meg is jelent az akkor Madzsar József szerkesztette Társadalmi Szemle 1933. január 1-i számában. A dátum nem téves, cikkem akkor látott napvilágot és csupán az a hibája, hogy talán a cenzúrán kívül nem olvashatta el senki, mivel a folyóiratot betiltották s annak összes elérhető példányait elkobozták. Nem állítom, hogy az elkobzás oka egyedül az én cikkem lett volna, mert Madzsarnak az én cikkemet közvetlenül megelőző írása is bőven okot szolgáltatott a lap betiltására és példányai elkobzására, sőt — azt hiszem — mindkettőnk letartóztatására is. Hogy erre nem került sor, azt annak tulajdonítom, hogy az illetékes hatóságok nem kívántak egy — ily esetben elmaradhatatlan — perrel a két cikknek nagyobb publicitást adni, hiszen az akkori Társadalmi Szemle csak legföllebb néhány száz példányban jelent meg, ha pedig a lap példányait elkobozták s egyébként hallgatólagosan napirendre térnek a két cikk fölött, akkor még annyian se tudnak azokról.

Most, több mint 4 évtized után a Szabó Ervin Könyvtár „régifolyóirattára”-ban sikerült a folyóirat egy — valószínűleg egyetlen létező — 1933. jan. 1-i példányára rábukkannom.

Cikkem nem áll ellentétben Fekete Sándor *Válogatott közügyeim* című írásával, de míg ő „Petőfi fényűzése”, illetve forradalmi képgyűjteménye elemzése útján igyekszik Petőfi világnézetének megközelítésére, én Petőfi politikai cikkeinek vizsgálatával igyekeztem megállapítani, hogy költőnk meddig jutott el a kommunizmus eszméinek befogadásához, s úgy érzem, hogy kutatásaimmal és cikkemmel sikerült ezt a problémát néhány lépéssel előbbre vinnem és Petőfinek a kommunizmushoz való valamivel szorosabb kapcsolatát bebizonyítanom.

Ellenfeleinek véleménye az „akasztófáraló” Petőfiről mindenestre ezt a tézist látszik igazolni, amint azt a Pesti Hírlap 1848. június 27-i száma igazolja. Még ennél is többet bizonyít azonban a Nemzeti Újság 1848. április 9-i száma, mely Petőfinek egy kunszentmiklósi felosztott gyűlésen tartott beszédéről számol be.

1933-ban megjelent cikkemben Petőfi politikai megnyilvánulásait ugyan összefoglaltam, de azokból csak annyi derült ki, hogy azok alapján ellenfelei kommunistasággal vádolták s ő e vádat sosem cáfolta meg. Távol áll tőlem a szándék, hogy ezzel Petőfi kommunista voltát bizonyítottnak tekintsem. Ő költő volt és nem közgazdász, Marx *Tőkéjének* tudományos fejtegetései idegenek voltak számára, de igenis állítom, hogy váteszi lelke, ha nem is értette, de megérezte vele a kommunista út igazságait, amint azt Petőfinek a megjelenése helyével és idejével magadott politikai cikkeinek tanulmányozásából kiderül.

Nem állítom, hogy Petőfi politikai cikkeinek általam megadott felsorolása teljes lenne, de kiindulási pontul szolgálhatna az általam felkutatott és más egykorú források tüzetesebb feltárásához, ami Petőfi igazi politikai arcát és a kommunizmushoz való viszonyát jobban megvilágítaná. Én már öregnek érzem magam ennek a munkának elvégzésére, de hasznosnak vélem a Társadalmi Szemle 1933. január 1-i számában megjelent cikkem teljes szövegének közlését, mert nyugodtan állíthatom, hogy az most kerül első ízben a magyar közönség elé.

Társadalmi Szemle, 1933. január 1.

AZ „AKASZTÓFÁRAVALÓ” PETŐFI¹

„Petőfi, aki a három hétig tartó hatalmas izgalom alatt, amely avval fenyegetett, hogy mindent fenekestül felfordít . . . elég jelentékeny szerepet játszott . . .”²

Petőfi politikai nézeteiről és ténykedéseiről a forradalmi években csak kevés adatunk van, még kevesebb hatolt be a köztudatba. Hogy a mai magyar közvélemény e tekintetben úgyszólván többet sem tud Petőfiről, mint hogy az néhány versében (*Itt a nyílom, A királyokhoz* stb.) republikáns „húrokat pengetett” — amit utóvégre „meglehet bocsájtani egy Petőfinek” —, annak egyik legfőbb oka abban keresen-

¹ Száztiz évc, 1823. január 1-én született PETŐFI SÁNDOR. Vajon ezt a PETŐFIT ünnepeit-e az évforduló alkalmából szülővárosában, Kiskőrösön?

² „Petőfi, der während der drei Wochen in einer gewaltigen Aufregung, die das Unterste zum Obersten zu kehren drohte . . . eine ziemlich bedeutende Rolle gespielt . . .” (Pester Zeitung, 2. April. 1848.)

dő, hogy Petőfi politikai cikkei mindmáig kiadatlanok és hogy egész sor Petőfi politikai egyéniségére vonatkozó rendkívül érdekes adat máig sem talált kiadóra. Az, hogy Petőfinek vannak republikánus versei, nem olyan adat, amely politikai gondolkodását kellőképp megvilágíthatná, annál inkább, mert nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ezek mellett a republikánus hangulatok mellett más politikai tendenciák is visszhangra találtak a költő „lelkének gazdag húrjain” és „szerencsésebb óráiban”. Azonkívül nagy kérdés az, hogyan kívánta Petőfi megtölteni tartalommal a köztársasági államforma egymagában még keveset mondó kereteit és nem érdektelen politikai alakjának megértése szempontjából az sem, hogy hogyan kívánta az ideálisnak látott államformát megvalósítani? Erőszakos „fölforgatással”-e, vagy opportunista egyezkedéssel? Az alábbi adatok, amelyek részint még földolgozatlanok és e hasábokon látnak először napvilágot (legalább is a különben nagyon gondosan szerkesztett „gyűjteményes” kiadásokból a Petőfi-életrajzokból éppoly gondosan — kimaradtak), talán közelebb hoznak a politikus Petőfi problémájának megfejtéséhez.

Petőfi — kommunistagyanús !

A mottóban idézett újságcikk Petőfi politikai karakterének egyik legjellemzőbb egykorú, megvilágítása. Hogy azonban ezt a „fölforgató” munkát, amelyben Petőfi nem csupán alárendelt technikai szerepet játszott, hogyan ítélték meg a kortársak, arra vonatkozólag a Pesti Hírlap közöl egy-két tudnivalót 1848. június 27-i számában:

„Kunszentmiklós: Petőfi Sándor e napokban proklamációt osztatott el közöttünk, kis-kunok között . . . voltak, akik lázítást akartak kieroletetni hozzánk intézett proklamációjából, voltak, akik a kommunizmus elveit okoskodták ki belőle.”

Olyan fiatal volt, akkor a kommunizmus gondolata még, hogy mint szabályszerű idegen szót „communismus”-nak írták, de Petőfi már ott volt a gyanúsak, az Európa-járó „kísértet” barátságával vadlot'ak között. A *Kidáltvány* megjelenését követő évben volt ez, 1848 nyarán . . . De lássuk, hogyan hatott Petőfi kunszentmiklői szereplése az ottani földmunkásnépre és — az urakra. Az idézett cikk következő mondatai erről is felvilágosítanak:

Az akasztófdraivaló . . .

„Mindennek dacára a szentmiklói nép nagy része Petőfi mellé állott. Bosszantó körülmény volt ez némely urakra nézve . . . felolvasásokat tartottak a nép előtt, azt akarván megmutatni, hogy hazafi kötelességét teljesíti az, ki Petőfit meggyalázza, vagy megkövezi.

Sőt ily alkalommal — mint hallom — egy tekintélyes ember azt merte kimondani, hogy: „megparancsolom a félszegi lakósoknak, hogy azt az akasztófáravaló Petőfit be ne bocsássák a városba, kövezzék agyon” . . . A nép nemesen viselte magát.”

Az a körülmény, hogy Petőfi ténykedéseivel ennyire felháborította az „urakat” és ennyire maga mellé szóllította a kunszentmiklósi szegénynépet, inkább egy osztályharcos, mint egy megalkuvó, opportunista politikai jellem mellett tanúskodik. Még többet bizonyít e tekintetben egyetlen ránk maradt beszéde, amelyet a „Nemzeti Újság” 1848. április 8-i számából idézek:

Felozslatják a gyűlést — Petőfi beszél . . .

„A nép azonban ezen gyűlés bezárásával magát kizáratni nem hagyja s egyik kedvencét, Petőfit kívánta hallani, ki engedvén a nekie legkedvesebb — a nép óhajának — ekkint szólott:

A mostani szónokoknak úgy látszik hivatása lett titeket mindenkor nyugtatni, csöndesíteni; betegápolónál mondhatom, gyönyörű érény! Én valójában nem tudom, mit mondjak, de annyit mindenesetre mondhatok, hogy ezen örök nyugtató nyomokat követni nem tudom; mert én úgy vagyok teremtve, mint az onka, mely ha vész van, kiabál mint a fürgeteg, mely a hullámokat vihar idején fölkorbácsolja . . . azért, hogy mégis hiába ne léptem légyen előbetek, elszavalom nektek egy versemet! Készülj hazám . . .”^a

Ez a beszéd 1848. április 5-én hangzott el a Múzeum téren, egy Rottenbiller által már felozslatott gyűlés résztvevői előtt. Gondolatmenete sok tekintetben ma is aktuális.

Röpiratok

Politikai vonatkozású költeményeit nem néhány művészetkedvelőnek vagy könyvbarátnak írta Petőfi, agitációs iratok voltak azok és csak formájukat tekintve versek. Nemcsak Kunszentmiklóson osztott szét „kommunistagyanús” proklamációkat, Budapest uccáin a „*Királyokhoz*” címzett költeményét osztogatták — röpirat formájában. (E röpiratból ma már csak egy példány van a Nemzeti Múzeumban, formátuma 15,5×22,5 cm volt.) Hogy mily intenzív agitációs munkát végzett Petőfi ebben az időben, hogyan harcolt politikai

^a PETŐFI beszédei mély hatást keltettek. Ezt mutatja például egyik hallgatójának levele a „Március Tizenötödiké”-hez, amelyet az július 17- n közöl: „Én magam is P.-re akartam szavazni, mert úgy gondoltam, hogy aki . . . tavasszal, márciusban olyan bátran mert a nép mellett beszélni . . . annak bizonyosan nagy embernek is kell lenni, mert Ő szegény ember fia, hogy merne hát olyan bátran beszélni, ha neki nagy esze nem volna?”

világnézetéért szóban és írásban, népgyűléseken, versben, röplapon, arra a következő idézet enged következtetést első politikai cikkéből, mely az „Életképek” 1848. június 11. számában látott napvilágot Pest, május 27. jelzéssel:

... „bűnös vagyok-e vagy sem? mit vétettem? Egy verset írtam, melynek tartalma az, hogy nincsen többé szeretett király és egy népgyűlésen kimondottam, hogy a minisztériumban nincsen bizalmam.”

Petőfi oppozíciója a polgári minisztériummal szemben nem új tény, érdekes viszont, hogy az ebből eredő támadások folyamán a „Munkások Újságja” veszi védelmében (1848. jún. 25. és következő számában).

Képviselőjelöltsége

Alföldi Hírlap, Debrecen, 1848, július 5. „Egyébiránt a Petőfi el nem választását országgyűlési jelen tékeny veszteségnek nem tartjuk, mert mi őt . . . népgyűléseken és forradalmi fellépéseknél tartjuk saját helyén állani és működni — de az elfogulatlanságot igénylő országgyűlési tanácskozásnál éppen nem. — Ő nem tud tanácskozni — ő csak ön vas feje szerint határoz.” Így ismerték Petőfit Debrecenben, az Alföldi Hírlap szerkesztőségében. Petőfi később egyre erősebb hangon támadja az országgyűlést. Ily irányú versei ismereteseek, lássuk hát prózáját. A Március Tizenötödike című lap hozza 1848. augusztus 11-i számában Petőfi egyik cikkét, mely az országgyűlési képviselőkre vonatkozó következő rendkívül időszerű sorokat tartalmazza: „De legszebb az, hogy ők a népet, melynek képviselői, oly éretlennek, butának tartják. Végső argumentumok mindenre az, hogy hja, a nép ilyen meg olyan éretlen. Köszönend ezt képviselőidnek, nép. Én megvallom, egészen másformának ismerem a népet.”

Petőfi történetiszemlélete

Ha Petőfinek kora szocialisztikus törekvéseihez való viszonyát kutatjuk, akkor nem hagyhatók figyelmen kívül azok az írásai sem, amelyek történetiszemléletét tükrözik vissza. Kevés ilyen írást hagyott Petőfi vissza, és nagyon kevés az, ami bizonyosat történetfelfogásáról meg lehet állapítani. Bizonyos, hogy Petőfi nézete szerint nem az egyesek azok, akik a világtörténetet irányítják, hanem a tömegek; de hogy ezeket a tömegeket mi mozgatja, cselekvéseiket milyen erők határozzák meg, erre vonatkozólag Petőfi írásaiban ezideig nem találtam felfogást. Petőfi felfogása az, hogy a történelem formálja az embereket olyanokká, hogy a szükségessé, „világszerűvé” lett eszméket megvalósítsák és mivel ez az emberformálás tömegjelenség, egyesek kiirtásával a történetileg esedékessé vált események kifejlődését

meggátolni nem lehet. Amikor Petőfi a történet mozgásának ezt a nagyon helyes, habár még távolról sem marxista képét megrajzolja, úgy érzi, hogy a struktúrából még hiányzik egy elem, a motorikus és irányító, amelyet az egyes ember kezéből vett ki és nem helyezett el Marx módjára a termelési viszonyok oldalán. E célra alkalmazza azután a végzet, a gondviselés fogalmát, amelyben a történet általa úgy látszik, alig ismert irányító tényezőit irracionalizálja. Ez az inkább költői járuléka a történet fenti módon megrajzolt képéből e kép lényeges sérelme nélkül elvonható. Ezt bizonyítja az alább következő idézet, mely egyben az általa helyesnek tartott harcmódban is bepillantást nyújt. (Az idézett cikkrészlet szintén első politikai cikkéből való, melyet egy helyen már felhasználtam.)

„Vannak a státusban hasznos emberek, de szükségesek nincsenek. Minden időszak megteremti a maga embereit s annál többet, minél több kell neki. E hitvallás elveszi egy részét az emberek nimbuszának, de csak azért, hogy méltóbb helyre tegye, a gondviselés fejére.

Ami *A kirdlyokhoz* című versemet illeti . . . az a republicanismus első nyilvános szava volt Magyarországon és határtalanul csalatkozna, akik azt hiszik, hogy az utolsó is egyszersmind. A monarchia Európában vége felé jár; a Mindenható Isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerűvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a reszpublika eszméje.

. . . Átalakulásunk mindenestre vérbe fog kerülni, arról szó sincs; azon kell hát lennünk, hogy minél kevesebb vérbe kerüljön . . .

És ezért ne bántsátok a reszpublikánusokat, ne lázítsátok ellenök . . . ők tudják, hogy aminek meg kell lennie, meglesz. A keresztyén vallásnak csak tizenkét apostola volt, mégis elterjedt, hogy ne terjedne el a reszpublika, melynek már annyi apostola van és annyi mártírja volt! Tudjátok Párisban a Saint-Méry utcát? Ott 1832-ben száz reszpublikánus ifjú esett el . . . olvassátok el a történetnek e lapját, megtanulhatjátok, milyen katonák a reszpublikánusok . . . 24 000 betanult hóhér alig bírta kiirtani e száz gyermeket! Petőfi Sándor.”

Összefoglalom cikkem adatait és leteszem őket a Petőfi-Társaság asztalára. Tehát:

PETŐFI

felosztatott népgyűlésen beszél;

a politikus feladatát a tömeg felrázásában és nem a lázongók lecsöndesítésében látja;

ragaszkodik a köztársasági államformához,

lázítóknak bélyegzi azt, aki e forma ellen szót emel;

röpiratokat nyomtat, agitál;

a legelső népréteget igyekszik uralomra juttatni;

e törekvésében nem csupán alárendelt, technikai szerepet játszik, az urak akasztófára kívánják;
 a kis-kunokhoz intézett röpirat miatt kommunistasággal vádolják;
 a vád e részét sohasem cáfolja meg;
 a népet politikailag érettnak nyilvánítja;
 a történelmi események hordozójának a tömeget tartja;
 a kivégzéseket hatástalanoknak tartja a „világszerű” eszmék harcában.
 Ezt üzeni Petőfi igazi arca!

Petőfi cikkei

1848-ban: „Március Tizenötödike” június 19, 27; augusztus 11. szeptember 18; október 26.

„Életképek” június 11, 15. után valamelyik számban, szeptember 10, november 12.

„Nemzeti Újság” december 20.

„Munkások Újsága” december 21.

1849-ben: „Közlöny” február 9, 17, 18; április 26; május 1 és 2; június 17.

„Pesti Hírlap” május 10; június 21.

„Alföldi Hírlap” január 3.

TELCS MÁTÉ DR.

KÉT ISMERETLEN SZABÓ DEZSŐ-LEVÉL

I. levél Édesanyjához, 1920–21. telén, Kolozsvárra. (8° alakú kétoldalas kézirat)¹

Édes Mama, nagyon jót tenne még a munkásságomnak is, ha Mama egy pár hónapra feljönne hozzám. Erzsí és Irén annyit élveztek a Mama mamáságát, hogy egy kicsit lemondhatnának a javamra. Ágy-fehéreneműt és asztali fehéreneműt jó volna ha hozna magával Mama, de egyébként úgy fogunk élni kettecskén, mint a mamakirálynő a fiával.

Erzsit és Irént, ha szép türelemmel ülnek otthon, majd hazamenet a Mama útján meg fogom jutalmazni. A sok szomorú-

¹ 1921. jan.-ban velem küldte levelét anyjához és nemsokára egy fazék töltött káposztát hoztam Sz. D.-nek, s az érdekes levelet visszakértem magamnak SZABÓ nénitől, akikhez közel laktunk.

ságban is sok öröme lesz mamának, ha feljön s az én megjavítatásomban lényeges része lesz. Nagyon-nagyon várja kézcsókoló fia

Dezső.

Szabó Józsefné, Holdvilág-utca 13.

II. levele az alulírtához (1925 körül)²

Kedves Pali, fáradságod nagyon köszönöm, de hagyd abba a dolgot. A kérvényt, mely igen imponáló, mert a magyar szellemi élet minden valakije rajta van, holnap vagy holnapután már át is nyújtják a Kormányzónak. A vidéket úgysem kívánták bevonni, a győri jogászok kissé „győriek”: kérní az apagyilkos érdekében is lehet, a *kérés* nem bűnpártolás. Pertörlés csakis a végleges ítélet előtt lehet, tehát: igenis, *van* pertörlés.

Ilyen rendkívüli esetben pedig, mikor a bírák nagyrésze is kívánja, annál inkább lehet. A szervezetek mindig a mögöttük álló titkos komiték határozata szerint tesznek, ezek pedig nem szeretnek engem. — Az egész dolog nem fontos. Az ügy körülbelül elintézettnak tekinthető. Nekem csak használt, mégpedig nem keveset.

Jó karácsonyt kíván és szeretettel ölel

Szabó Dezső.

Közli: dr. GERGELY PÁL

BABITS ÉS LUKÁCS VITÁJÁHOZ

Szégyellem, de így igaz: csupán a Látóhatár közléséből tudtam meg, hogy az It 1974/3. száma értékes dokumentumok egész sorát közölte Babits és Lukács kapcsolatáról. E megkéssett értesüléssel szinte egyidőben, 1975 nyarán keresgéltem a Nyugat 1913. évfolyamában, vajon mit írt Molnár Antal Kandinsky *Der blaue Reiter*-almanachjának zenei mellékletéről, Schönberg, Berg és Webern nagyon új és Magyarországon akkor még nagyon ismeretlen kottáiról. Ez a kis cikk a VI. évfolyam 4. számában jelent meg (1913. február 16.).

² Midőn SZABÓ DEZSŐT egyik cikke miatt *nemzetgyalázási* pörbe fogták, ekkor barátaimmal többféle köröztünk aláírási, kegyelemkérő nyilatkozatokat; így egy erdélyi táblabíró ismerősömnél Győrben szerveztem meg ezt az akciót, de kevés eredményel, ezért küldte a fenti keserű hangú választ. A pertörlés sikerült!

De a Nyugat par excellence az a folyóirat, amelyet a legszakbarbárbab muzsikus sem tud — ha meglelte, amit voltaképp keresett — átoltvaslanul visszatenni a könyvtári polcra. Így találtam ugyanebben a számban, a disputa rovatban (324–5.) Lukács György Babitscsal polemizáló írására. A szöveg ismerős; bekerült 1918-ban, a *Balázs Béla és akiknek nem kell* című Lukács-kötetbe (*Misztériumok* 2., 55–59.), innen pedig, 1969-ben, a *Magyar irodalom — magyar kultúra* gyűjteménybe (92–95.). Az azonban nem tűnt fel ezideig, hogy ez a cikk, legalábbis formáját tekintve, levél. Ugyanis már az 1918-as kiadásból elhagyta Lukács az első és utolsó bekezdést:

Egy pár szó a dráma formájáról.

Babits Mihálynak.

[...]

Fogadja tisztelt uram hálás köszönetemet érdekes cikkeiért és — minden nézeteltérésen túl — változatlan nagyrabecsülésemet.

Heidelberg, 1913. február havában.

LUKÁCS GYÖRGY

Hogy ez az írás Babitshoz írott igazi levél volt-e, vagy pedig „irodalmi” levél, közlésre szánt írásmű, azt magam eldönteni nem tudom. Mindenesetre, az It 1974/3 számában közreadott Babits–Lukács levelezéshez kiegészítésként kívánkozik mint Lukács egyetlen olyan „levele”, amely nyomtatásban is megjelent. Mégpedig igen gyorsan, hisz februárban kelt Heidelbergben és még februárban napvilágot is látott a Nyugatban. Babits és Lukács akkori kapcsolatára és a költő gondolkodásmódjára egyaránt jellemző, hogy a levelet a Nyugat megjelentette, méghozzá haladéktalanul.

Az 1918-as kötetben Lukács még szükségét érezte annak, hogy pontosabban megjelölje, mi ösztönözte vitára. Jegyzetet fűzött a *Misztériumok* 2. szövegéhez, amelyet 1969-ben már elhagyott. Íme:

Ezek a megjegyzések Babits Mihálynak néhány a Nyugatban megjelent cikkére vonatkoztak. Hogy itt újból lenyomatom őket, annak az itt tárgyalt elvi kérdések fontossága és a teljesen hamis Maeterlinck–Balázs összevetés szinte közhelyszerű gyakorisága az oka. Babits itt tárgyalt cikke a Nyugat 1913. évi február 1. számában jelent meg.

A Babits-cikk címe *Dráma*, a Nyugat 166–169. lapján, Balázs Béla *Misztériumok* kötetével foglalkozik, méghozzá nem a kéthasábos szedésű szemle-rovatban, hanem hangsúlyos esszéközreadásban.

A három „azonos“ Lukács-szöveget összevetve kiderül, hogy az első megfogalmazás és az utolsó közlés között mintegy 100 eltérés található. Ezek többsége az írásjeleket és az idegen szavak írásmódját érinti. Lukács már 1918-ban nagyobb gondot fordított a szöveget tagoló-értelmező interpunkciókra, mint 1913-ban. Az idegen szavak írásmódja már nem formai kérdés olyan gondolkodóról lévén szó, akit idegen, németes koncepciók képviselőivel vádoltak. Talán ezért vált a *lyra Ifrávd*, a *relevatio relevációvd* stb., stb. Az idegen szavak ortográfiája tekintetében az 1918-as kiadás átmenet, a szakkifejezések többségét Lukács itt már magyarítja, kisebb részüket azonban még németesen írja. Az 1969-es szöveg e tekintetben egységes.

Már tartalmi különbség az első és utolsó változat között, hogy a Nyugatban megjelent levél kiemelés, hangsúly, nagyobb nyomaték végett, néhány szót ritkított szedéssel közöl. De mivel ezek többsége már az 1918-as megjelenésből is hiányzott nem tudható, vajon e szöveghangsúlyok Lukácstól vagy Babitstól erednek-é.

Lényeges tartalmi eltérés a korai és az 1918-ban, majd 1969-ben megjelent szöveg között négy helyütt mutatkozik. (Most, az azonosítás megkönnyítésére, hivatkozom a *Magyar irodalom – magyar kultúra* kötet megfelelő lapszámára, bekezdésére, sorára, kurzívan idézem a végleges változathoz kimaradt részt, antikva szedéssel az azt megelőző mondatot.)

92. lap 1. bekezdés 1–4. sor

Tisztelt uram! A legnagyobb érdeklődéssel és élvezettel olvastam szép cikkeit a líráról és a drámáról, és nagyon örültem annak az érdekes fordulatnak, mellyel ön a „durée réelle”-t a jól értelmezett tradicionalizmus metafizikai hátterévé tette. *Ettől csakugyan felfrissülhetnek a magyar irodalomtörténet szempontjai, melyek bizony ma nem sokkal többek mint vagy terméketlen kotlások a múlt rég kikelt tojásain vagy kakasszóval való üdvözlései rég felkelt (néha már le is áldozott) napoknak.*

92. lap 1. bekezdés utolsó 5 sor

It t meg kellene találni — amit bergsoni alapon állva nem lehet — az „örök” formának egy olyan értelmezését, mely lehetővé teszi, hogy a forma örökkévaló és ebben az értelemben változatlan szubsztanciájának feladása nélkül részt vehessen, sőt részt kelljen vennie a történelmi processzus folyamatában. *(Olyanfajta fogalmakra gondolok itt, mint Aquinói Tamás*

„*alvum*”-ja volt, csak kétféleképpen: normatívan és történet-filozofikusan; amelyek különbsége az — időben élő — *accidentidák* konstitutív fontosságától függ.)

93. lap lábjegyzet. Nem szerepelt az 1913-as változatban.

94. lap, a bekezdés 1—2 sora.

Ám nem Balázs művészetének pozitív oldalairól akartam most beszélni (ezt más helyen minden polémiától menten óhajtom megtenni) [...]

A zárójeles mondatrész eredetileg így szólt: *(remélem, lesz alkalmam ezt minden polémiától menten megtehetni)*

E négy hely már az 1918-as kiadásban is pontosan így különbözött a Nyugat-béli közléstől. Túlságosan nagy merészség lenne a részemről, ha mármost magyarázni, értelmezni próbálnám e változtatásokat-rövidítéseket-betoldásokat. Hisz ma még alighanem a Lukács-filológia sem tart ott, hogy ilyen árnyalatokra figyeljen. Egy eljövendő kritikai kiadás szerkesztőinek azonban foglalkozniuk kell majd e szövegvariánssokkal, amit már csak azért is ajánlhatok jó szívvel, mivel az 1918-as kötetből átkerült a végső közreadásba egy értelem- és egy mondatzavaró sajtóhiba s a Nyugatban e két hely még hibátlan volt.

BREUER JÁNOS

LUKÁCS GYÖRGY SZERB ANTALRÓL

1946 őszén — emlékezetem szerint Szabolcsi Bence közvetítésével — fölkeresett lakásomon Lukács György. Mint mondta, látogatásának oka, hogy személyesen is elmondja nekem: mennyire megrendítette annak a Szerb Antalnak halála, akit — őt idézem — a legizgalmasabb, legfontosabb magyar szellemi jelenségnek tart, s aki, az ő számára, a méltó vitapartner lehetett volna, ha életben marad...

Azokban a napokban volt megjelenőben, vagy tán már meg is jelent a *Gondolatok a könyvtárban* első kiadása, amit én Lukács kérésére azonnal el is küldtem neki.

Lukács György küldeményemet a következő szövegű levélben nyugtázta:

Budapest, 1946. XI. 13.

Kedves Asszonyom,

fogadja hálás köszönetemet a szép könyvért, melynek legnagyobb részét már nagy érdeklődéssel áttanulmányoztam. Nekem is nagy szomorúság volt, hogy nem találkozhattam már Szerb Antallal, akinek bátor kiállítását az én régi produkcióm mellett csak itt ismertem meg. Éppen Szerb Antal lett volna az, akinél a legnagyobb súlyt helyeztem volna arra, hogy ma is, egészen más szellemben készült írásaimat ugyanazzal a megértéssel fogadja, mint amit a régieknél tanusított.

Ez a hosszú éveken át fennállott irodalmi kapcsolat köztem és Szerb Antal között felbátorít egy szerénytelenül hangzó kérésre: nem tudná Asszonyom a kiadónál közvetíteni, hogy a Magyar Irodalomtörténetből és a Hétköznapok és Csodák kötetből egy-egy példányt kapjak? Nagyon nehéz megszerezni őket, pedig nekem fontos lenne, hogy állandó munkaeszközeim között Szerb Antal legfontosabb írásai meglegyenek.

Még egyszer hálás köszönet a szép küldeményért.

Tisztelő híve

Lukács György

Mint látható, lényegében elismétli mindazt, amit nekem az élőszó melegebb hangvételével látogatásakor elmondott. A kért műveket természetesen azonnal elküldtem Lukácsnak, megtoldva a *Világirodalom történetével*.

1948. december 12-én jelent meg a Szabad Népből *A nyugatos ideológia ellen* című írása Lukács Györgynek. E cikkének egy bevezetését idézem:

„Aki nem akarja látni, hogy 1917-ben új korszak kezdődik az emberiség történetében, annak nyugaton is alá kell becsülnie a forradalmi, sőt, a haladó demokratikus kultúrát, a reakciós dekadenciát kell dicsőítenie. Így lelkesedik Szerb Antal Joyce-ért, és Powysért, s z e m b e n (kiemelés tőlem!) Roger Martin du Gard-ral és Sinclair Lewis-szal.”

Engem Lukács Szerb Antalra való ilyen hivatkozása annyira megdöbrentett, hogy azonnal írtam neki, 1948. december 18-án. E leveleimet — mondhatnám úgy is, hogy Szerb Antaltól — idézem:

Kedves Professor úr,
bocsásson meg, hogy szűkre szabott idejéből elrablok egy levél-olvasásnyit, de vasárnapi cikke olvastán észrevettem, hogy figyelmét nyilvánvalóan elkerülte az, amit a Professor úr által idézett szerzőkről (Joyce, Powys . . . Du Gard, Lewis Sinclair) Szerb Antal ír Világirodalomtörténetének 3-ik kötetében. Például *Joyce*-ről:¹ . . . „az egész világon igen nagy tekintélye volt, mint sok mindenkinek, akit senki sem ért meg, de senki sem meri bevallani. Ha valaki intellektuális körökben megkockáztatta kifogásait, lenéző mosolyok fogadták. Most már meghalt; a halottakról vagy jót vagy semmit. Most már talán sohasem szabad bevallani, hogy blöff volt az egész.” *Powys*: . . . „bármilyen nagy művész is, nehezen menekszik meg attól, hogy modorossá ne váljék. Későbbi nagy regényei, *Jobber Skald* és *Maiden Castle*, már olyanok, mintha az első kettő utánzatai volnának és legutóbbi írásai már teljesen elviselhetetlenek.”

Egy 1928-ban megjelent cikkéből idézek, amely amerikai könyvekről, köztük *Lewis Sinclair*-ről szól: . . . „Az amerikai átlag ember . . . Ül és elégedett. Az övé a dollár és az egész világ hűbérese, illetve, ami sokkal több, az adósa. Az övé a világ legtökéletesebb alkotmánya, mely magának az észnek és a természetnek a követelményein épül fel. Ő véd mindent a föld hátán, ami szép és jó; a Szabadságot, melynek szobra ott állt Amerika küszöbén, 14 pontban kiterjesztette az elmaradott világra. Aki ennél többet akar, bombavető anarchista . . . Mert hogy Amerikával baj van, azt csak a standardpolgár nem veszi észre. Az amerikai a 18. század fehér ragyogású elveinek égisze alatt él, a szabadságot és a demokráciát emlegeti nemcsak népgyűléseken, de saját lelkiismerete előtt is — pedig ezek az eszmék a valóságban már semmit sem jelentenek és Amerika egy nagy öncsalásban él, mely példátlan a világtörténetben . . . De a fejlődésnek minden egyes mozzanata antidemokratikus . . .

¹ Idézeteimmel természetesen azt *nem* szándékoztam bizonyítani, hogy SZERB ANTAL LUKÁCS Györggyel *egyetértve* reakciós dekadenseknek minősíti akár JOYCE-ot, akár POWYST, inkább csak a Lukács által inszinuált „lelkeseést” kívántam — uti figura docet — illusztrálni. De: SZERB ANTAL azt is megírta JOYCE-ról, hogy: „Paradox módon Joyce mégis roppant hatással volt a regény fejlődésére, mégpedig kitűnő hatással. Ő volt a nagy felszabadító, aki megadta a bátorságot az írónak, hogy szabadon kövessék asszociációik kanyargós és kiszámíthatatlan útjait. A monologue intérieur és a tudatregény formáját ő vitte diadalra.”

... Bessenyei is, Baróti Szabó is elszigetelt formakeresők voltak, „jámbor szándékukban” reménytelen magányosok — és mégis Széchenyihez és Vörösmartyhoz vezettek. Lehet, hogy Lewis Sinclair és társai egy új Amerika Pilgrim Father-jai, „zarándok ősök”, egy új szellemiség pionírjai, a reménytelen prairie-ken át.” A naturalizmusukról írja:² ... „És legfőképp azért jön el most a naturalizmus ideje, mert most tudatosodnak Amerikában a társadalmi problémák, az osztályharc, az a tény, hogy a demokrácia minden nagyszerűsége dacára egészen más gazdag amerikainak és más szegény amerikainak lenni.”

Du Gard: ... „alakjai úgy megelevenednek, mint ahogy a húszas évek játékos és kísérletező regényeinek papiros alakjai sohasem tudtak; úgy élnek, mint Balzac vagy Tolsztoj alakjai ... nem tudhatjuk, *Du Gard* regényóriása elkészt régi realista regény-e, vagy pedig egy újfajta realizmus kezdete”.

Igaz tisztelettel üdvözli: Szerb Antalné

★

E levelemre választ nem kaptam.

SZERB ANTALNÉ

² SZERB ANTAL itt még a régebbi szóhasználattal élve, „naturalizmus”-t mond, de értelemszerűen, természetesen a realizmust érti. Idézeteim SZERB ANTAL *Világirodalomtörténete* és *A varázsló eltört pálciáját* című kötetből valók.